

ӘӨЖ 908(045)
ХҒТАР 03.81.99
DOI 10.56525/BMSD7907

З.ИЖАНОВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ МАҢҒЫСТАУ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ АРХИВТІК ҚҰЖАТТАРҒА ШОЛУ

О.Д. Табылдиева*, Р.А. Сидешова

Есенов университеті, Ақтау, Қазақстан

e-mail: oryngul.tabyldiyeva@yu.edu.kz, e-mail: roza.sideshova@yu.edu.kz

Аңдатпа. Мақалада 1920-жылдардың ортасында Қазақстанда жүргізілген әлеуметтік-саяси өзгерістердің аграрлық құрылымға тигізген әсері қарастырылады. Осы тұрғыда 1925 жылы желтоқсанда өткен Қазақстан коммунистік партиясының Өлкелік бесінші конференциясында байлар мен кулактарға қарсы бағытталған саясатты белсенді түрде жүзеге асыру үшін Адай уезінде ұйымдастырылған «Қосшы» одағының құрылу тарихы мен негізгі мақсаты зерделенеді. Зерттеудің мақсаты және міндеттері - «Қосшы» одағының құрылуы; тап күресі идеясын негізге алған бұл ұйымдардың ауылды кеңестендірудегі рөлі; Адай уезіндегі «Қосшы» одағының құрылуын қарастыру. Мақалада архив деректері негізінде жазылған, белгілі мұрағаттанушы З.Ижановтың «Ащы сабақтар» кітабы бойынша 1926-1930 жылдары Адай округінде ұйымдастырылған «Қосшы» одағының тарихы, сол кезеңдегі өңірдің саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайы талданады. «Қосшы» одағының дамуы 1929 жылдан кейінгі күштеп ұжымдастыру мен қуғын-сүргін саясатының алғышартын қалыптастырды. Осылайша, бастапқыда қарапайым шаруалардың мүддесін қорғайтын ұйым ретінде құрылған «Қосшы» Кеңес үкіметінің ауылдағы әлеуметтік таптарды қайта қалыптастыру құралына айналды. Бұл оқиғалар Қазақстандағы Кеңес дәуіріндегі саяси-экономикалық өзгерістердің күрделі сипатын көрсетеді. «Қосшы» ұйымының тарихын зерттеу – ауыл шаруашылығын ұжымдастыру мен таптық жіктелудің қалай жүзеге асқанын түсінуге мүмкіндік береді. "Қосшы" одағы Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің маңызды институттарының бірі ретінде кеңестік реформалардың жүзеге асырылуына елеулі ықпал етті. Бұл ұйым аграрлық қайта құрулар кезеңінде ауыл кедейлерін біріктіріп, социалистік жүйеге бейімдеу құралы ретінде қолданылды. Алайда, уақыт өте келе оның қызметі жойылып, кейінірек ұжымдастыру саясатының аясында толығымен кеңестік әкімшілік-бюрократиялық аппаратқа сіңісіп кетті.

Түйін сөздер: «Қосшы» одағы, Адай уезі, ұжымдастыру, кулак, жер мәселесі, ауыл кедейлері

Кіріспе. Кеңес билігі Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық қайта құруларды жүзеге асыру барысында түрлі ұйымдар мен одақтардың қызметіне ерекше мән берді. Ауыл шаруашылығын ұжымдастыру мен кеңестендіру үдерісінде кооперативтер, ККОВ (шаруалардың қоғамдық өзара көмек беру комитеті), «Қосшы», «Кедей» сияқты құрылымдар белсенді рөл атқаруға тиіс болды.

«Қосшы» одағының негізгі мақсаты – ауыл кедейлерін ұйымдастырып, олардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсарту және байлар мен кулактардың ықпалынан арылту болды. "Қосшы" одағының құрылымы көпсатылы жүйеге негізделді: ауылдық, болыстық, уездік деңгейде жұмыс жасайтын бөлімдер ұйымдастырылып, олардың қызметін қадағалау үшін арнайы бюро құрылды. 1926 жылы Қазақ өлкелік "Қосшы" одағын ұйымдастыру бюросының төрағасы болып Д. Хангереев бекітілді, ал оның құрамына Ә. Жангелдин, О. Жандосов, І. Құрамысов сынды қоғам қайраткерлері енгізілді.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында архив қорларының құжаттық материалдары қолданылды. Мысалы: Маңғыстау облысының мемлекеттік архивінің 83, 262 қорының құжаттық деректері және 475/19 Зияда Ижановтың жеке тектік қоры пайдаланылып талдаулар

жасалды. Сонымен қатар жазба дереккөзі ретінде ғылыми басылымдар мен құжаттық жинақтардың материалдары пайдаланылды, ғалымдардың тақырыпқа қатысты зерттеу еңбектерінің материалдарына сілтемелер жасалынды. Архив дереккөздері негізінде Адай округінде ұйымдастырылған «Қосшы» одағының тарихы, сол кезеңдегі өңірдің саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайы егжей-тегжейлі баяндалған З.Ижановтың «Ащы сабақтар» жинағының материалдары да қолданылды. Зерттеудің іргелі принциптері оқиғалар мен фактілерді олардың өмір сүруінің нақты тарихи жағдайларын және бір-бірімен өзара байланыстылығын ескере отырып, тарих ғылымында қалып-тасқан хронологиялық, тарихилық, объективтілік ұстанымдары басшылыққа алынды. Тұлғатану принциптері негізінде З.Ижановтың өмірі мен қызметі де зерттелді.

Зерттеу нәтижелері. XX ғасырдың екінші жартысында Қазақстанның экономикалық, қоғамдық, саяси өмірі күрт өзгерді. 1925 жылы 1-7 желтоқсанда өткен Ү Бүкілқазақстандық БКП(б) конференциясы ауылды кеңестендіру бағытын жариялап, өкімет органдары ретінде ауылдық кеңестерді нығайтуды, олардағы байлардың үстемдігін, ықпалдарын жоюды көздеген ұйымдық идеологиялық шараларға, тап күресінің шұғыл шиеленісуіне түрткі болды. Ауылды кеңестендіру жұмысының әлсіздігі жергілікті партия органдарынан емес, қазақ байынан және рулық қатынастан көрді. Қазақ ауылының қазіргі жағдайын жақсы білетін қазақ басшыларды қудаланып, ұлт мәселесіне, жерге орналастыруға, ауылды кеңестендіруде жергілікті ерекшеліктерді ескеруді ұсынған батыл пікірлер есепке алынбады. Бұл кезеңде негізінен үш саяси-әлеуметтік науқанды қамтыды: шабындық және жайылымдық жерлерді кедейлерге қайта бөліп беру; ауылды кеңестендіру, билікті кедейшаруаның қолына беру; ірі байларды меншігінен айырып, олардың мал-мүлкін кәмпескілеу.

Алғашқы шабындық және жайылымдық зерлерді кедейлерге бөліп беру науқаны «қазақ халқының жерді пайдалануы жекелеген шаруашылықтық топтардың жақсы жер иеліктерін иемдену үшін күресі барысында қалыптасты және сондықтан да оның негізінде жерді өзара тең бөлмеу жатты»-деген біржақты қорытындымен нақтыланды [1]. Нәтижесінде, көптеген құнарлы егістік және шұрайлы шабындық жерлер байлар мен кулактардың қолында дегенді сылтау етіп және бұған қарсы қазақ ауылындағы кеңестік құрылысты нығайтуға және патриархалдық-феодалдық қатынастар қалдықтарын жоюға апарады деген желеумен 1926-1927 жылдары республикада шабындық және егістік жерлерді қайта бөлу науқаны шұғыл түрде етек жайды. Кеңес өкіметі жерді пайдалануда қазақ ауылында орын алып келген теңсіздікті жою қажет дегенді сылтауратып, байларды әлсірету, осылайша қазақ даласында Кеңес өкіметінің органдарын одан әрі нығайту мақсатын көздеді. Ағайыншылдық аясында отырған қазақ ауылының дәстүрлі шырқын бұзу, адамдар арасында таптық негізде от тастап, кедейді байға айдап салу, сөйтіп, жарлы-жақыбайлардың, қара сирақ жалшылардың қолымен ауқаттыларды ауылдағы биліктен ығыстыру саясатын жүзеге асырды.

Жер мәселесіндегі қазақтың білікті маманы Ә.Бөкейханов жер мәселесін шиеленістірмеу үшін үшін: «Қазаққа жер кесілгенде ауылға, ұлысқа, руға өздерінің тілегіне қарай бөлінсін. Жерді бірге алған ру, ауыл, болыс өзі ішінде өздері тәртіп орнатып, әділдікпен пайдалансын. Жер сыбағасы жергілікті халыққа бұрынғы тұрған жеріне, яғни ата қонысына қарай бөлінуі керек», -дегені белгілі. Кеңес өкіметі жүргізген 1926-1927 жылдардағы қайта бөлуде ескерілмейтін мәселе жоңарыдан шешілді, қазақ ауылы әдейі әлеуметтік жіктерге бөлініп, бай мен кедей жау ретінде қарсы қойылып, елді тығырыққа тіреді. Бөліске түскен жайылымдар уәкілдер ауылдан кетісімен бұрынғы ауылдық, рулық меншік тәртібіне қайта оралып, бөлінген жерді бұрынғысынша ағайын арасында рулық негізде пайдалана берді [2].

Қазақ ауылын күштеп кеңестендіру шараларын жүзеге асыруды Қазақтан басшылығы ауылдық кеңестерге 1927 жылы сайлаулар өткізуден бастады. 1927 жылдың сайлауында ауқаттыларды сайлау құқығынан айырды, алғаш рет байды ауылдан ғана емес, сондай-ақ уезден де жер аударуға дейін әкімшілік шаралар қолданылды. Сонымен қатар ел арасында шаруашылық жағдайын білетін белсенді, көзі ашық азаматтарды «зиянды элемент» деген сылтаумен сайлау құқығынан негізсіз айырып, оларды байға, кулаққа айналдырып, кеңес өкіметіне қарсы насихат жүргізді деген айыптармен соттау әдетке айналды.

Кеңестер өздерінің ұйымдастыру жұмыстарының өздерінің территорияларындағы кооперация, ККОВ (шаруалардың қоғамдық өзара көмек беру комитеті), «Қосшы», «Кедей», т.б. ұйымдар мен одақтар арқылы жүргізді. Қазақстан басшылығы бұл ұйымдардың жұмысын жандандыруға аса мүдделі болды, бірақ тап күресі идеясын негізге алған бұл ұйымдар ауылды кеңестендіруде елеулі рөл атқара алған жоқ. Себебі, ағалған ұйымдардың жаппай байлар мен атқамінелерді іздестіруі керісінше оларды азаматтық қарсы тұру ошағына айналдырды, сондықтан 1926-27 жылдары «Қосшыны» басқаратын құрамның 70 пайызы өз қызметіне лайықсыз деп табылды. «Қосшы» қазақ ауылының әлеуметтік-мәдени деңгейін көтерумен белсенді айналысатын ұйымнан гөрі таптар арасындағы саяси қақтығыстар орталығына айналуына басшылық мүдделі болып, таптық шиеленісті жандандырды. «Қосшы» ұйымы көп кешікпей-ақ ешкімге керексіз ұйымға айналып, таратылды.

Ойластырылмаған асығыс науқандар, табиғи жұттар, қуаңшылықпен қатар жүріп, елдің жағдайы одан әрі ауырлап кетті. Кабинет жағдайында қабылданған шешімдер өмір шындығынан алшақ жатты. Оның үстіне қазақтардың көшпелі және жартылай көшпелі тұрмысы социалистік құрылысқа қарама-қарсы қойылып, дәстүрлі көшпенділіктің өзі тағылық, надандық және мәдени артта қалу деп, кеңестік дәуірде жарияланған тарихи еңбектерде «артта қалған, жабайы номадтарды социализмнің сара жолына түсірді» деген тұжырымдармен түсіндірілетін болды.

Қазақстандағы отырықшыландыру саясатының салдары Украинадағы ұжымдастыру мен аштық оқиғаларымен ұқсас болды. Кеңестік билік Украинада «кулактарды жою» науқаны аясында шаруаларды жаппай қудалап, олардың азық-түлік қорларын тәркіледі, бұл 1932-1933 жылдары жаппай ашаршылыққа алып келді. Қазақстанда да ұжымдастыру кезінде малды жаппай тартып алу, шаруаларды күштеп отырықшылыққа көшіру халықтың жаппай аштыққа ұшырауына себеп болды. Бұл саясат екі елде де демографиялық апатқа әкеліп, дәстүрлі шаруашылық құрылымын күйретті.

Қазақстандағы отырықшыландыру салдары туралы тұжырымдар О.Мұхатованың "Тарихи және тарихнамалық деректер" еңбегіндегі «Қазақстандағы отырықшыландыру салдары туралы тұжырымдар» мақаласында кеңінен талқылап, Кеңестік дәуірде жарияланған С.Б. Нұрмұхамедов, Н.Әлімбаев, С.Швецов, М.Сириус секілді ғалымдардың еңбектеріне тарихнамалық талдау жасайды. Орыстың белгілі ғалымы С.Швецов пен ауыл шаруашылығы маманы М.Сириустың «көшпелі халықтарды артта қалған, мәдениетсіз деп сипаттайтын кеңестік идеологияға қарсы шығып, қазақтардың дәстүрлі мал шаруашылығымен айналысуының табиғи-климаттық жағдайларға тәуелді екендігін ғылыми тұрғыда дәлелдеді. Қазақтардың көшпелі өмір салты – табиғи орта мен климаттық ерекшеліктердің нәтижесі, және оны күшпен өзгерту экологиялық апатқа алып келеді. Отырықшыландырудың сәтсіздігі далалық мал шаруашылығының күйреуіне, қазақ шаруаларының ауыр жағдайға ұшырауына және экологиялық өзгерістерге әкелді», - деген тұжырымдарынан үзінді келтіреді.

Қазақстан ауыл шаруашылығындағы социалистік өндіріс тәсілінің қалыптасу үрдісі үлкен шығындармен қатар жүрді. О.Мұхатованың "Тарихи және тарихнамалық деректер" еңбегіндегі С.Б.Нұрмұхамедов пен Н.Әлімбаевтың ғылыми еңбектерін талқылай келе, бұл процесс қазақ шаруаларының жаппай қырылуына әкелген трагедия ретінде сипатталады. Авторлар бұл жағдайдың негізгі себептерінің бірі ретінде кулактар мен байлардың қоғамға қарсы бой көтерулерінің күшеюімен түсіндірілгенін атап көрсетеді. Алайда, бұл көзқарасты қазіргі заманғы тарихнамада сын тұрғысынан бағалап, жаңаша тарихи таным негізінде қарастыру қажеттігі туындады. Қазіргі тарих ғылымы бұл мәселелерді қайта қарастырып, отырықшыландырудың қазақ қоғамына тигізген терең әлеуметтік-экономикалық және экологиялық зардаптарын объективті бағалауға тырысуда [3].

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін сталиндік-голощекиндік биліктің отырықшыландыру саясаты зорлық-зомбылықпен, асыра сілтеулермен жүргізілгені туралы жаңа зерттеулер жарық көрді. Бұл еңбектерде көшпелі және жартылай көшпелі қазақ шаруаларын күштеп отырықшылыққа көшіру нәтижесінде жаппай ашаршылық орын алып, халықтың бір бөлігі босқындыққа ұшырағаны ашық көрсетілді. Осы мәселелерді зерттеген көрнекті

тарихшылар М.Қ.Қозыбаев, Қ.С.Алдажұманов, Ж.Б.Әділқожин өз еңбектерінде бұл саясатты "сталиндік седентаризация" деп атап, оның қазақ халқына тигізген ауыр зардаптарын жан-жақты талдады [4].

Қазіргі тарих ғылымы көшпелі шаруашылықты түбегейлі жоюдың әлеуметтік-экономикалық және экологиялық салдарын қайта қарастырып, оның қазақ халқы үшін орны толмас қайғыға алып келгенін дәлелдеп отыр. Сондықтан қазақ қоғамының дәстүрлі шаруашылық жүйесін жойып, оны кеңестік жоспарлы экономикаға зорлықпен енгізу әрекеті тарих ғылымында терең зерттеліп, объективті баға берілуі тиіс.

1920-жылдардың ортасында Қазақстанда жүргізілген әлеуметтік-саяси өзгерістер аграрлық құрылымның түбегейлі трансформациясына алып келді. Осы тұрғыда 1925 жылы желтоқсанда өткен Қазақстан коммунистік партиясының Өлкелік бесінші конференциясында байлар мен кулактарға қарсы бағытталған саясатты белсенді түрде жүзеге асыру үшін "Жарлы" одағы мен "Жәрдем" комитеттерінің орнына "Қосшы" одағын құру туралы шешім қабылданды. Бұл шешім 1926 жылы 8 ақпанда Қазақстан Өлкелік Атқару комитетінің қаулысымен заңдастырылды.

Одақтың басты міндеттерінің бірі ауыл кедейлерінің мүдделерін қорғау арқылы кеңестік реформаларды қолдау және жүзеге асыру болды. Ауылдық жерлерде "Қосшы" ячейкалары (ұялары) ұйымдастырылып, олардың жұмысына белсенді бақылау жүргізілді. 1926 жылдың өзінде ғана Өлкелік партия комитетінің бюросында 14 рет, Өлкелік Атқару комитетінің президиумында 15 рет "Қосшы" одағының мәселелері талқыланды. Бұл көрсеткіштер кеңес билігінің одаққа ерекше мән бергенін айғақтайды.

«Мұрағат-бұл бір ғажап әлем, тұнып тұрған тарих. Ел мен халықтың қилы тағдырының бәрі осында. Тек табандылық пен төзім, көре білер көз, таңдап-талғай білер талғам, білім қажет» деген өсиет сөздерін қалдырған З.Ижанов Қазақстан Республикасының мұрағат саласында елеулі еңбек еткен зерделі зерттеуші.

1992-1995 жылдар аралығында Маңғыстау облыстық мемлекеттік мұрағатында жетекші ғылыми қызметкер болды. 1995-2004 жылдар аралығында ҚР Ғылым Академиясының тарих және этнология институтында, ҚР Орталық мемлекеттік мұрағатында, Мұрағат ісі және құжаттану жөніндегі ғылыми-техникалық ақпарат орталығында, ҚР Президенті мұрағатында мұрағатшы-аудармашы қызметтерін атқарады.

Зияда Ижанов 1929 жылы 29 наурызда Қызылорда облысының Тереңөзек ауданына қарасты Аламесек ауылдық кеңесінің «Көкпая» елді мекенінде шаруа отбасында дүниеге келген. Халық Ағарту ісінің үздігі, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі. 1946 жылы Қызылорда мемлекеттік педагогикалық институтының Қазақ тілі мен әдебиеті факультетіне оқуға түсіп, 1950 жылы бітіреді. 1953 жылға дейін жолдамамен Атырау облысының Новабогат ауданындағы Амангелді атындағы орта мектепте еңбек етеді. 1953 жылдан бастап Қызылорда облысындағы Жалағаш елді мекеніне қоныс аударып, Сталин атындағы орта мектептің мұғалімі, оқу ісінің меңгерушісі қызметін атқарады. 1956-1963 жылдар аралығында Жалағаш аудандық партия комитетінің саяси-ағарту кабинетінің меңгерушісі, партия комитетінің нұсқаушысы, Жалағаш аймағындағы саяси-ағарту кабинетінің меңгерушісі, 1965-1971 жылдар аралығында Жалағаш аудандық партия комитетінің үгіт және насихат бөлімінің меңгерушісі болып тағайындалады. 1971-1987 жылдар аралығында осы ауданның оқу бөлімінің меңгерушісі қызметін атқарады. 1992 жылы зейнеткерлікке шығады [5].

З.Ижанов мұрағаттарда қызмет атқарған кезде халқымыздың тарихы мен тағдырына байланысты тың тақырыптарды көтеріп, тарих қойнауындағы асыл қазыналарды халық игілігіне айналдыруға үлес қосты. Мұрағаттық зерттеулерінің нәтижесінде 400-ден астам мақалалар, «Ащы шындықтар», «Жаралы жылдар», «Мангышлак», «Тобанияз», «Асыл қазына» атты кітаптары жарық көрді.

З.Ижановтың «Ащы сабақтар» кітабы ҚР Орталық мемлекеттік мұрағаты мен Маңғыстау облыстық мемлекеттік мұрағатындағы құжаттарға сүйеніп жазылған еңбек. Кітап екі бөлімнен тұрады:

1-бөлімінде-Адай уезінде (округінде) 1926-1930 жылдары ұйымдастырылған «Қосшы» одағының тарихын баяндап, сол кездегі өңірдегі саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайын ашып көрсететін: Адай уезіндегі «Қосшы» одағы осылай құрылды, Солақай саясат, «Қосшы»-жұт жылдарында, «Қосшы» және ауыл шаруашылығы, Отырықшыландыру опа таптырмады, Тазалау ма, талау ма?, Байларды тап ретінде жою-елді тоздыру, «Қосшы» одағы-саяси-ағарту жұмысының ұйымдастырушысы, Дауыл алдындағы дүрлігіу, қосымшалардан тұрады.

2-бөлімінде-Маңғыстау өңірінде өткен тарихи оқиғалар мен оның тарихи тұлғалары туралы жазылған мақалалар мен қолжазбалар берілген.

3.Ижанов Маңғыстау облыстық мемлекеттік мұрағат қорларын зерттей отырып, 1920-1930 жылдарда арабша жазылған құжаттарды қазақ тіліне аударды. Адай округіндегі ауылдық кеңестердің құжаттары, арыз-шағымдар, ұжымдастыру, байларды тәркілеу науқандарының құжаттары, кириллицаға көшкенге дейін жазылған араб әріптерімен жазылған құжаттар аударылды. 20-30 жылдар аралығындағы халық басына төнген қасіретті өмір шындығы, қаз-қалпында, мұрағат деректері негізінде көрсету автордың негізгі мақсаты болған.

«Ащы шындықтар» еңбегінде «Қосшы» одағының құрылғандығы баяндалып, жан-жақты зерттеу жүргізіледі. 1925 жылы желтоқсанның басында өткен Қазақстан коммунистік партиясының Қазақстан Өлкелік бесінші конференциясы байларға, кулактарға қысым жасау, елді жаппай коллективтендіру, кеңестендіру мақсатындағы саяси науқанды белсенділікпен жүзеге асыру үшін бұған дейін ел арасында саяси-әлеуметтік жұмыстарға басшылық жасап келген «Жарлы» одағы мен «Жәрдем» комитеттерін таратып, оның орнына «Қосшы» одағын құруды жөн деп тапты. Бұл шешім Өлкелік атқару комитетінің 8 ақпан 1926 жылы қаулысымен бекітіліп, тұжырымдалды.

Өлкелік партия комитеті мен Атқару комитеті ел арасында жүргізетін өз саясаттарының ықпалы мен беделін арттырады деп сенім артқан «Қосшы» одағының жауапкершілігін көтеру мақсатында оның жұмысын қатан бақылауға алып отырды. Тек 1926 жылдың өзінде ғана Өлкелік партия комитетінің бюросында 14 рет, Өлкелік атқару комитетінің президиумында 15 рет «Қосшы» одағына байланысты мәселелер талқыланды.

Өлкеде «Қосшы» одағын ұйымдастыру бюросы 7 адамнан құрылып, оның төрағасы болып Д.Хангереев бекітілді. Бюро құрамына Ә. Жангелдин, О.Жандосов, І.Құрамысов сияқты мемлекет және қорам қайраткерлері енгізілді [6].

«Қосшы» одағының негізгі мақсаты - кедейлерді ұйымдастыру. «Ұйымдастырудың мақсаты, - деп жазылды нұсқауда, - құлдықтан, есіктен-есікке малайшылықтан, рушылдықтан һәм шырмаушылықтан көркейтіп, қаз бастырып, ілгері өту мақсатымен ұйымдастырады. Әр ауылдың кедейлері ұйымдасып, жуан байлардың, аксүйек төрелердің, жемқор атқамінерлердің жем қылуынан құтылу керек» [7]. Осы бағытта «Қосшы» одағының 8 түрлі мақсаты мен міндеті белгіленді.

Қазақ өлкелік «Қосшы» одағының ұйымдастыру бюросы жарғы мен нұсқауға сәйкес әрбір уезге нұсқаулар мен қатынастар жіберіп, ауылдық, болыстық, уездік «Қосшы» одақтарын құру жөнінде арнаулы тапсырмалары мен өкілдер аттандырды. Жергілікті ревком төрағаларын шақырып, тапсырмалар берді. «Қосшы» одағын ұйымдастыру жауапкершілігі уездік ревком төрағаларына міндеттелді. Өлкеден құрылған «Қосшы» одағы ұйымдастыру бюросының төрағасы Хангереевтің қолымен Адай уездік «Қосшы» одағына 1926 жылғы 23 наурыздағы ауылдық жерде «Қосшы» ячейкаларын (ұяларын) болыстық, уездік «Қосшы» комитеттерін құру жайлы шұғыл қатынас, Адай уездік бюросына циркулярлық хат жеткізілді. Онда «Қосшы» одағын ұйымдастыру жұмысының барысы жайлы әрбір екі жеті сайын жазба түрде айдың бірі мен 15-і күндері құжаттарға, деректерге сүйенген мәліметтер тапсыру» міндеттелінді (7, 2 б.).

1926 жылы 17 сәуірде Форт-Александровскіде Адай ревкомының төрағасы Нахимжанның төрағалық етуімен Адай ревкомының отырысы өтті. Ә. Нахимжан Қазақ АКСР Орталық атқару комитеті президиумының 1926 жылы 22 ақпанындағы қаулысымен Адай уезінде «Қосшы» одағының жұмысын ұйымдастыруға өкіл болып келген. Уезде қазіргі қолданылып жүрген заңға сәйкес «Қосшы» одағын ұйымдастыру туралы мәселе қаралып,

уездегі «Қосшы» одағын ұйымдастыру жұмыстарын жүргізу үшін құрамында 5 адамнан: Нахимжан (төрағасы), Лебедев (төраға орынбасары), мүшелері: Даулов, Сейтқазиев, Ағытаев - ұйымдастыру бюросын құрды. Бес күннен кейін Бағдаулетов, Измағанбетов, Еркеғұлов, Тұржанов уезде «Қосшы» одағын ұйымдастыруға тағайындалды [7, 2-3 бб.].

Ә.Нахимжанның Өлкелік «Қосшы» одағы бюросына жазған мәлімдемесінде бір ай істеген істерін баяндайды: «...Жинақталған материалдар мен алынған мәліметтерге сәйкес Адай уезі Бозашы, Александрбай, Үстірт-Қарақұм, Ойыл аудандарына бөлінеді.

- Бозашы ауданы Бозашы түбегінде орналасқан. Оған: I-II-III-Бозашы, Жеменей, Түрікменадай және ІҮ-Бозашы болыстарындағы елді мекендерде тұрғандар енді. Бұл болыстардың аздаған халқы Ойыл өңіріне, негізгілері аталған еді мекендерде көшіп-қонып жүреді.

- Александрбай ауданы Маңғыстау түбегінде орналасқан. Бұл ауданға I-II-Маңғыстау, Түпқараған, Райымберді болыстары бекітілген. Бұлардың негізгі кәсібі - тау бұлақтарын пайдалану арқылы егістікпен айналысу. Сондықтан түбек айналасында көшіп-қонады.

- Көлемі жағынан ең үлкен аудан Үстірт-Қарақұм. Бұл Үстіртті, Сам, Қарақұм құмдарын қамтиды. Оған Келімберді, YI-YI-Адай, I-II-Түрікменадай, Әли-Бәйімбет болыстары бекітілген. Бұлар негізінен көшпелі ел, тұрақты орны жоқ.

- Ойыл ауданына отырықшы екі болыс ел - Ойыл, Қазыбек және жартылай көшпелі - Шилі-Сағыз, Жем-Сағыз, Тайсойған-Сағыз болыстары қарайды. Бұған қосымша I-II-III-ІҮ-Адай болыстары, Сам-Матай және Ұлы Сам, Доңызтау-Аққолтық болыстары бекітілді. Бұлардың барлығына жергілікті жерде ячейка (ұя) және «Қосшы» одағының ауылдық, болыстық бюроларын ұйымдастыруға өкілдер жіберілді» [7, 33-34 бб.].

Арада 3 ай өткенде, яғни 1926 жылы 18 шілдеде Өлкелік «Қосшы» комитетіне: «18 болыстық бюро, 20 ауылдық бюро, 64 ауылдық ұя құрылып, оған 2027 мүше тартылды», - деген жеделхат жолданды [6].

Сөйтіп, «Қосшы» одағы ел өміріндегі барлық іске тікелей араласты. Партия, комсомол, кәсіподақ жиналыстары, ауылдық кеңес мәжілістері, сот шешімдері «Қосшы» ұйымы өкілінің қатысуынсыз заңды деп табылмады. Сондықтан «Қосшы» одағының жұмысын атқаруға, оның беделін, ұйымдастырушылық қабілетін көрсетуге, оның жарғысын ел арасында насихаттауға мәдени-ағарту мекемелер қызметкерлері мен партия ұйымдарының өкілдері, ауыл белсенділері ат салысты. Қайда барса да өкілдер жарлы, кедей, жалшылар тарапынан «Қосшы» ұйымын құру жөнінде алғашқы кезде қолдау тапты. Оның өзіндік себептері болды. Атап айтқанда, «Қосшы» одағына мүше болғандарға артық құқық пайдалану, жеңілдік алу жолдарын белгіледі.

1926 жылы 22 шілдеде Қазақстан Орталық атқару комитетінің президиум мәжілісі «Қосшы» одағын дамыту және оны нығайту шаралары туралы ұйымдастыру бюросының төрағасы Хангереевтің баяндамасын тыңдап, «Қосшыға» мүше болғандарға жер пайдалану және орналасу, құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету, несие алу, еңбек қорғау, өндірістік кәсіп, кооперацияға мүше болу, салық төлеу, халық ағарту, денсаулық сақтау салаларында, сот ісінде, басқару ісінде, мекемелерде, ұйымдарда, саясат салаларындағы мүдделеріне, жеңілдіктері мен артық праволарды пайдалануға» ерік берді [7, 79-81 бб.].

Түрлі жеңілдіктерді пайдалану үшін кедейлер мен жалшылардың «Қосшыға» мүше болуға деген ынтасының күн сайын өсіп отырғандығын көрсететін жоғарыда айтылғаннан басқа да бір-екі дәлел келтірсек: Қалалық «Қосшы» комитетінің өзінде ғана (1927 жылғы 2 қазанда «Қосшы» ұйымының төрағасы Құлбасов округке берген мәліметтерінде): «1, 2, 3, 4, 5-ауыл есебінен 564 мүше қабылданды. Олардың ішінде орта шаруа - 61, кедейі - 503 адам; ері - 551, әйелі - 13; сауаттысы - 150, сауатсызы - 414; кооператив мүшесі - 98, кәсіподақ мүшесі - 88, комсомол мүшесі - 56, партия мүшесі - 50 адам», - деп көрсетсе (МОММ 244 кор, 1 тізбе, 2 іс, 2 б.), I-Бозашы болысының 1, 2-Дәулеталы, Жарылқасын, Меңдібай және Кеше ауылдары тек 1927 жылдың қантарынан наурызына дейін 22 ұяға 594 мүше қабылданғанын, оның ішінде батрақ - 276, орта шаруа - 318 адам екенін мәлімдейді [7, 61 б.].

«Қосшыға» мүше қабылдау жұмысы жарғыда көрсетілгендей өз еркі, өтініш талабы бойынша жергілікті ұйым жиналысында жеке-жеке жүргізілудің орнына кейде топтап тарту да орын алды.

«Қосшы» мүшелігіне мұндай топтап қабылдаудың мүше санын көбейтуге елеулі әсері болмай қалған жоқ. Адай уезіндегі «Қосшы» мүшелері 1926 жылы 4433 болса, 1927 жылы 7492, 1928 жылы - 8830 (оның ері - 7744, әйелі - 1086), 1929 жылы - 10730 (оның ері - 8775, әйелі - 1955) жетті. Бұл жылдары олардың ұлттық құрамы, әлеуметтік, жыныстық құрамында да үлкен өзгерістер болды.

Адай округінде «Қосшы» ұйымын ұйымдастырудың жалпы барысы туралы Өлкелік «Қосшы» комитетіне 1928 жылы 15 қазанда Сейтқазыұлы былай баяндайды: «Адай округінде елдегі жалпы кедей, қара шаруалардың басын қосып, ұйымға тарту үшін 1926 жылы мамыр, маусым айларынан баста науқан жүргізілген еді. Округтік кеңесімізбен бұл туралы нақты шаралар жасап, аудандарда белсенді азаматтар шақырылып, олардың арасында ұйымдастыру жұмысы жүргізілген болатын. Уәкілдермен 1927 жылы I-съезд шақырылып өтті. Сол туралы мағлұматтарды қарағанда мүшелерінің жалпы саны 7492 болған. Бұл мүшелер Манғыстау және Ойыл аудандарында ұйымдастырылған. Басқа аудандарда ұйымдастыру жұмысы жүзеге асырылмаған. Осы есеппен 100 кісі мүшеден 1 уәкіл шығарылып, съезге 34 уәкіл шешуші дауыспен, 6 уәкіл кеңесші дауспен келіп қатысқан. Ойылдан көп уәкіл алдырудың мүмкіндігі болмады. Жер шалғай алыстығы, екіншіден, қаражаттың жоқтығы болды. Бұларды тапқа бөлгенде 14 жұмыскер, 18 қара шаруа, 8 қызметкер болды. Жынысқа белгенде 1 әйел, өзгесі-39 еркек болған».

«Солақай саясат» атты бөлімінде «Қосшы» одағын ұйымдастырудағы қиындықтар мен кедіргілерді, асыра сілтеушілік пен асығыстық кеткендігін айта отырып З.Ижанов автор ретінде оның негізгі себептерін деректермен былай түсіндіреді:

1. Адай уезі халқының мал жайылымына байланысты көшпелі өмірі, жер шалғайлылығының ескерілмеуі. Кең аумақта жаяу жалпылап, шұғыл түрде «Қосшы» ұйымының жұмысын жүргізу, мәлімет жинау оңай емес. Бұл тұжырымға дәлел ретінде нқсқаушы Елтебекұлының 1928 жылғы Ойыл ауданынан жазған баяндамасын келтіреді: «Ойыл бұрынғы Тайсойған-Сағыз, Шилі-Сағыз, Жем-Сағыз, Ойыл және Қазыбек болысынан құрылған ел екен. Жердің көлемі 2 мың шаршы шақырым шамасындай. Осылардың ең қашық орналасқандары: 14, 17, 18, 15, 16-ауыл халқы. Бұларға сөз айту қызметі жүргізілген жоқ. Соңғы 15, 16-ауылдарда «Қосшы» одағы құрылған жоқ»

2. Үстірт-Қарақұм ауданында бойлай көшіп жүретін I-II-III-IV Адай болыстары мен V-VI-VII Адай және Келімберді болыстарындағы елдердің тұрақсыздығынан, жоғарыда көрсетілген аудандардағы жұмыстардан еш нәтиже шықпағаны үшін болыстық бюролар ажыратылып, «Қосшы» ұйымдастыру жұмысы болыстық ревкомдарға міндеттелсін. Бұл туралы Адай уезінің ревкомынан сұралсын. Автор, Адай уезі «Қосшы» комитетінің бұл қаулысы сол кездегі елдің көшпелі өмірі, тыныс-тіршілігі, жер шалғайлығы, болыстық комитеттерді таратып, ревкомға тапсыруы, сол арқылы елдің бетін қайтару, қорқыту, тағы басқа да әрекеттердің айла-шарғысы байқалады дейді [6, 14-22 бб.].

«Қосшы»-жұт жылдарында, «Қосшы» және ауыл шаруашылығы бөлімдерінде 1921-1922 жылдардағы аштық, 1924-1925 жылдардағы қуаңшылық, 1927-1928 жылдардағы жұт, 1932 жылғы жаппай ашаршылық деректерін келтіреді. Адай округінің жер көлемі мол болғанымен су көздері аз, жауын-шашыны сирек, шөл және шөлейтті, сортаңды, жаздың ыстық күндері шыққан шөптері күн ыстыңынан күйіп кететін, табиғаты, ауа райы құбылмалы да қатал өлке.

Табиғи жағдайдың осындай қиын да қаталдығына байланысты халықтың негізгі кәсібі-көшпелі мал шаруашылығы болды. Автор мынадай мәлімет келтіреді: «бүкіл Адай округіндегі 28622 үй қожалығында 130641 жан болған. Былай қарағанда әрбір шаршы километр жерде 0,43 адам, немесе 0,009 үй қожалығы отырған. Егін шаруашылығы дамымаған, малды өңір. 1926-1927 жылғы мәлімет бойынша округте: мүйізді ірі қара мал-26451 бас, жылқы-65278 бас, түйе-

103364 бас, қой-ешкі- 916846 бас немесе барлық төрт түлік мал 1 миллион 111 мың 939 бас болды.

1927 жылдың басынан бастап Маңғыстау өңірі қуаңшылыққа ұшырады, бір тамшы ылғал тамбай, жер беті ақшандақ топыраққа айналды. Қолдағы бар малды сақтау үшін күн сайын қоныс аударсада жайылымға жарымады, мал арықтап көтерем бола бастады. Бұл табиғи қыспақ 1928 жылда жалғасып, ел жұтқа ұшырады. Адай округі Гурьев округінің Маңғыстау ауданы болып құрылғанда «Ауданның жағдайы туралы» баяндамада мынадай деректер көрсетілген:

- Түпқараған ауданы бұған Форт-Александровск, Түпқараған және 4 арал кіреді)
- 60-70%;
- Бозашы аймағы (Бозашы жарты аралы)-90%;
- Тау аймағы (Үстіртке дейінгі Қаратау және Ақтау қыраттары)-80-85%;
- Александрбай аймағы (Кендірліге дейінгі Каспий теңізінің жағалауы)- 70-80%;
- Қарабұғаз аймағы (Қарабұғаз шығанағы мен Красноводскі) – 70-80% мал қырылып, адамдар да шығын болды [6, 30-32 бб.].

«Отырықшыландыру да оға таптырмады» бөлімінде көшпелі шаруашылыққа үйренген халықты әр түрлі артелдерге, серіктестіктерге ұйымдастыру, біріктіру науқаны туралы баяндалады.

1927 жылы шілденің 5-күні Форт қаласындағы жұтқа және босқыншылыққа ұшырап келген «Қосшы» мүшелері кедейлердің басын қосып жиналыс өткізіп, алғашқы серіктестіктердің бірі «Кедей» серіктігін ұйымдастыруға қаулы алады. Орның тұрақты орны Қатықбұлақ болып белгіленеді. 1928 жылдың басында бүкіл Адай округінде: ойыл ауданында-7, Алтықарасу ауданында-8, Маңғыстау ауданында-5, барлығы 20 серіктестік болса, 1928 жылдың 18 шілдедегі мәлімет бойынша тек Маңғыстау ауданының өзінде ғана 1061 мүшесі бар 26 серіктестік ұйымдастырылды [8].

Нәтижесінде: күштеудің салдарынан әлі барлар босып кетті, көшуге мүмкіндігі жоқ кедейлер не айтса соған келісті. Мүмкіндігі болмасада Қошанай шымырауы, Қанға баба, Сақа құдық, Жығылған, Данышпан, Саура, Шайыр, Тұрыш, Тамшалы, Қызыл өзен, Жыңғылды т.б. жерлерде өткен жиналыстарда «Бесжылдықты төрт жылда орындау үшін қаражат жинау», «Серіктікке мүше тарту» сияқты мәселелерді шұғыл талқылап колхозға, артелге ұйымдасуға шешімдер қабылданды.

Адай округіндегі «Қосшы» одағының ауылдық, болыстық, уездік бюролары мен оның жекелеген басшылары кестеде көрсетілген.

Адай округіндегі аудандарда «Қосшы» одағының алғашқы төрағалары болғандар

№	Ныспысы	Қызмет орны
1	Әмзе Нахимжан	Адай уезіндегі «Қосшы» одағын тұңғыш ұйымдастырушы
2	Смаил Сейтқазыұлы	Адай уезі комитетінің алғашқы төрағасы
3	Құлмырзаұлы	Табын ауданы қосшыком төрағасы
4	Ахмет Елубайұлы	Ойыл ауданы қосшыком төрағасы
5	Бисалыұлы	Алтықарасу ауданы қосшыком төрағасы
6	Қалдыбай Елтебекұлы	Маңғыстау ауданы қосшыком төрағасы
7	Орхан Әтнетұлы	Үстірт-Сам ауданы қосшыком тқрағасы

«Қосшы» одағы өз жұмысын 1926 жылы 20 қаңтарда БК(б)П Өлкелік комитетінің шешімімен бастап, елді жаппай ұжымдастыруға көшкен кезде 1930 жылы 17 қаңтардағы Қазақстан Орталық атқару комитетінің «Қосшы» одағын қайта құру туралы қаулысының шешімімен аяқтады. «Қосшы» одағы қайтадан құруды керек қылады:

- «Қосшы» одағы қазіргі жаңа міндеттерге сәйкес мүшелері жаңадан сұрыпталып, қайта ұйымдастырылсын. Ендігі жерде «Қосшы» одағы аты қалып, «Кедейлер ұйымы» болып аталсын;

- «Қосшы» одағының құжаттары мен мүліктері «Кедейлер ұйымына» берілсін. «Қосшы» одағының ауылдық, қыстақтық ұяларының кеңестері мен бюролары таратылсын;
- Ұйымды тап жағынан жат адамдардан тазалау үшін қазіргі міндеттерге сәйкес «Кедейлер ұйымының» қатары қайта қаралып өтсін, мүшелерінің қайтадан есебін алу жұмысы жүргізілсін;
- «Кедейлер ұйымын» ұйымдастыру жұмысы Қазақстанда 1930 жылдың 1 наурызына дейін аяқталуы тиіс.

Қорытынды. «Қосшы» одағы өзінің қызметін 1926 жылы 20 қаңтарда БК(б)П Өлкелік комитетінің шешімімен бастап, ауыл шаруашылығында кедейлер мен жалшыларды біріктіру мақсатында жұмыс істеді. Ұйымның негізгі міндеттері: Ауыл шаруашылығында еңбек ететін кедей шаруаларды әлеуметтік және экономикалық қолдау, ауылдағы әлеуметтік теңсіздікті жоюға бағытталған Кеңес үкіметінің саясатын жүзеге асыру, Кеңес билігінің жергілікті басқару құрылымдарымен бірлесе отырып, жер реформаларын жүргізуге атсалысу.

Алайда, 1929 жылдан басталған жаппай ұжымдастыру кезеңінде «Қосшы» одағы Кеңес билігінің жаңа саяси-экономикалық талаптарына сәйкес келмей, оны қайта құру мәселесі көтерілді. 1930 жылы 17 қаңтарда Қазақстан Орталық Атқару Комитеті (ҚОАК) «Қосшы» одағын тарату және оның орнына «Кедейлер ұйымын» құру туралы қаулы қабылдады. «Қосшы» одағын тарату туралы ҚОАК қаулысының негізгі шешімдері:

1. «Қосшы» одағының құрылымы жаңа міндеттерге сәйкес қайта қаралып, оның мүшелері жаңадан сұрыпталуы тиіс болды. Ұйымның атауы өзгертіліп, ол «Кедейлер ұйымы» деп аталды.
2. «Қосшы» одағының барлық құжаттары мен мүліктері жаңа құрылған «Кедейлер ұйымына» берілуі тиіс болды. Сонымен қатар, ауылдық және қыстақтық деңгейдегі «Қосшы» одағының кеңестері мен бюролары таратылды.
3. Жаңа ұйымға тек Кеңес үкіметінің саясатын қолдайтын және таптық жағына сай келетін адамдар ғана қабылдануы тиіс болды. Осы мақсатта ұйым мүшелерінің құрамы қайта қаралып, «таптық жағынан жат адамдар» қатардан шығарылды.
4. «Кедейлер ұйымын» құру және оның толықтай іске қосылуы 1930 жылдың 1 наурызына дейін аяқталуы тиіс болды.

«Қосшы» одағының таратылуы және оның орнына «Кедейлер ұйымының» құрылуы Кеңес үкіметінің таптық саясатты одан әрі тереңдете түскенін көрсетеді. Бұл шара, бір жағынан, ауыл шаруашылығын жаппай ұжымдастыруды күшейтудің алғышарты болса, екінші жағынан, әлеуметтік жіктелуді тереңдетіп, «бай-кулак» деп айыпталған топтарға қысымды күшейтуге бағытталды.

«Қосшы» одағы кезінде кедейлер мен жалшылардың әлеуметтік мәселелерін шешуге тырысқанымен, оның қызметі Кеңес билігінің жаңа экономикалық саясатына сәйкес келмеді. Жаңа құрылған «Кедейлер ұйымы» ауыл шаруашылығын жаппай ұжымдастыруды тездету және қоғамдағы таптық жіктелісті тереңдету міндеттерін атқарды. Осылайша, «Қосшы» одағының тарихы Кеңес үкіметінің Қазақстандағы аграрлық саясатының өзгерістерімен тікелей байланысты болды және оның қайта құрылуы XX ғасырдың 30-жылдарындағы әлеуметтік-экономикалық реформалардың бір көрінісі ретінде қарастырылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстанның қазіргі заман тарихы. (жалпы ред. басқ: Т.Омарбеков, Г.С.Султангалиева, Б.С. Сайлан және т.б.). Алматы, 2023, 95-100 бб.
2. Қазақстанның «қазақ елі» тарихы: Қазақстан отаршылдық және тоталитарлық жүйелер қыспағында. 3-кітап (Т.Омарбеков, Г.С.Султангалиева және т.б.). Алматы, 2023, 255-262 бб.
3. Мұхатова О. Тарихи және тарихнамалық деректер. Алматы, 2023, 100-105 бб.
4. Қозыбаев М., Алдажұманов Қ., Әділқожин Ж. Қазақстандағы күшпен коллективтендіру. Алматы., 1993.

5. MOMA. [Маңғыстау облыстық мемлекеттік архиві] - 475/19- 3.Ижановтың жеке тектік қоры.
6. Ижанов З. Ащы сабақтар. Алматы, 2016, 6-27 бб.
7. MOMA. - 83 қор, - 1 тізбе, - 1 іс, 54 б.
8. MOMA. - 262 қор, - 1 тізбе, - 1 іс, 55 б.

REFERENCES

1. Qazaqstannyn qazirgi zaman tarihy. (jalpy red. basq: T.Omarbekov, G.S.Syltangelieva, B.S. Sailan jane t.b.). Almaty, 2023, 95-100 bb.
2. Qazaqstannyn «qazaq eli» tarihy: Qazaqstan otarshyldyq jane totalitarlyq jueler qyspagynda. 3-kitap (T.Omarbekov, G.S.Syltangelieva jane t.b.). Almaty, 2023, 255-262 bb.
3. Muhatova O. Tarihi jane tarihnamalyq derekter. Almaty, 2023, 100-105 bb.
4. Qozybaev M., Aldajumanov Q., Adilqojin J. Qazaqstandagy kushpen kollektivtendiru. Almaty., 1993.
5. MOMA.[Mandystau oblystyq memlekettik arhivi] - 475/19 - Z. Ijanovtyń jeke tektik qory.
6. Ijanov Z. Ashhy sabaqtar. Almaty, 2016, 6-7 bb.
7. MOMA. [Mangystau oblystyq memlekettik arhivi] - 83 q. - 1 t. - 1 is. - 33-34 b.
8. MOMA. [Mangystau oblystyq memlekettik arhivi] - 262 q. - 1 t. - 18 is. - 1 b.

ОБЗОР АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ, КАСАЮЩИХСЯ ИСТОРИИ МАНГИСТАУ В ТРУДАХ З. ИЖАНОВА

О.Д. Табылдиева, Р.А. Сидешова

Университет Есенова, Актау, Казахстан

e-mail: oryngul.tabyldiyeva@yu.edu.kz, e-mail: roza.sideshova@yu.edu.kz

Аннотация. В статье рассматривается влияние социально-политических изменений середины 1920-х годов в Казахстане на аграрную структуру. В этом контексте анализируется история создания и основные цели союза «Косшы», организованного в Адайском уезде в декабре 1925 года на Пятой краевой конференции Коммунистической партии Казахстана для активного осуществления политики борьбы против байства и кулачества. Цель и задачи исследования – изучить процесс формирования союза «Косшы»; рассмотреть роль этих организаций, основанных на идее классовой борьбы, в советизации деревни; исследовать создание союза «Косшы» в Адайском уезде. На основе архивных данных анализируется история союза «Косшы», организованного в Адайском округе в 1926-1930 годах, а также политическая и социально-экономическая ситуация региона того периода. Исследование опирается на книгу известного архивиста З. Ижанова «Горькие уроки». Развитие союза «Косшы» подготовило почву для последующей политики насильственной коллективизации и репрессий после 1929 года. Изначально созданный как организация для защиты интересов простых крестьян, «Косшы» со временем превратился в инструмент Советской власти по социальному переустройству деревни. Эти события демонстрируют сложный характер социально-экономических изменений в Советском Казахстане. Изучение истории союза «Косшы» позволяет понять, как происходила коллективизация сельского хозяйства и классовая дифференциация. Союз «Косшы» оказал значительное влияние на реализацию советских реформ как один из ключевых институтов социально-экономических преобразований в Казахстане. В период аграрных реформ он способствовал объединению сельской бедноты и ее адаптации к социалистической системе, однако со временем его деятельность была свернута и окончательно поглощена советским административно-бюрократическим аппаратом в ходе коллективизации.

Ключевые слова: союз «Косшы», Адайский уезд, коллективизация, кулак, земельный вопрос, сельская беднота.

REVIEW OF ARCHIVAL DOCUMENTS RELATED TO THE HISTORY OF MANGYSTAU IN THE WORKS OF Z. IZHANOV

O.D. Tabyldiyeva, R.A. Sideshova

Yessenov University, Aktau, Kazakhstan

e-mail: oryngul.tabyldiyeva@yu.edu.kz, e-mail: roza.sideshova@yu.edu.kz

Abstract. This article examines the impact of socio-political changes in Kazakhstan in the mid-1920s on the agrarian structure. In this context, the history and main objectives of the "Koshchy" Union, organized in the Aday district in December 1925 during the Fifth Regional Conference of the Communist Party of Kazakhstan to actively implement policies against wealthy landowners (bais) and kulaks, are analyzed. Research objectives and tasks – to study the formation of the "Koshchy" Union; to examine the role of these organizations, based on the idea of class struggle, in the Sovietization of villages; and to explore the establishment of the "Koshchy" Union in the Aday district. Based on archival data, this study analyzes the history of the "Koshchy" Union, organized in the Aday district between 1926 and 1930, along with the political and socio-economic situation of the region during that period. The research relies on the book "Bitter Lessons" by renowned archivist Z. Izhanov. The development of the "Koshchy" Union laid the groundwork for the forced collectivization and repressive policies that followed after 1929. Initially established as an organization to protect the interests of ordinary peasants, "Koshchy" gradually turned into a tool of the Soviet government for restructuring rural social classes. These events illustrate the complexity of socio-economic changes in Soviet Kazakhstan. Studying the history of the "Koshchy" Union provides insight into how collectivization and class differentiation were carried out. The "Koshchy" Union significantly influenced the implementation of Soviet reforms as one of the key institutions of socio-economic transformation in Kazakhstan. During agrarian reforms, it played a role in uniting the rural poor and integrating them into the socialist system. However, over time, its activities were curtailed and eventually absorbed into the Soviet administrative-bureaucratic system during collectivization.

Keywords: "Koshchy" Union, Aday district, collectivization, kulak, land issue, rural poor.